

l'embryon humain. *Bull. Ass. Anat. (Nancy)* 50, 682; (1966) A quick, faultless and inexpensive method for sharpening microtome knives. *Acta anat. (Basel)* 65, 322; (1970/71) A case of heart septum defect in a human embryo of 27 mm C. R. length, as a helpful record in studying the components participating in heart septation. *Acta morph. neerl.-scand.* 8, 161; (1971) A method for ultra-thin sectioning of microscopical structures in a predetermined direction. *Acta morph. neerl.-scand.* 9, 13; (1973) Reconstructive morphology — Possibilities and limitations. *Acta morph. neerl.-scand.* 11, 263. — LOS, J. A. en E. VAN EIJNDTHOVEN (1972) Electronmicroscopical study of the fusion of the atrioventricular endocardial cushions in the embryonic chick heart. (Proceedings 95th meeting Anat. Assoc.) *Acta morph. neerl.-scand.* 10; (1973). The fusion of the endocardial cushions in the heart of the chick embryo. *Z. Anat. Entwickl.-Gesch.* 141, 55. — LOS, J. A. en W. VAN DE ROEMER (1972a) The motility of the truncus ridges and the atrioventricular endocardial cushions in the chick embryo. *Acta morph. neerl.-scand.* 10, 393; (1972b) *Een cinematografisch onderzoek naar de vorm en functie van het embryonale kippehart na 3, 4 en 5 dagen incubatie.* Amsterdam. — TANDLER, J. (1913) Anatomie des Herzens. In: K. BARDELEBEN, *Handbuch der Anatomie des Menschen*, Bd. 3, Abt. 1. Fischer, Jena. — WENINK, A. C. G. (1971) *Some details on the final stage of heart septation in the human embryo.* Proefschrift Leiden; (1972) De sluiting van de laatste interventriculaire communicatie in het embryonale hart. *Ned. T. Geneesk.* 116, 1812.

Amsterdam, februari 1976

J. A. LOS

Het overlijden van Francisco Franco

In ingezonden stukken van SCHULTE (1976) en KRAUS (1976) klinkt het bezwaar dat ik mijn commentaar baseer-

de op kranteberichten. In zijn algemeenheid heeft men daar natuurlijk volkomen gelijk aan. Anderzijds bedenke men dat deze persberichten nu juist de enige bron van informatie waren en dat zij door hun uitvoerigheid en detaillering aanleiding gaven tot tal van vragen zowel bij leken als bij medici.

De opmerking van collega SCHULTE dat wij wel weten „hoe zulke berichten tot stand komen, met name in autoritair geregeerde landen” lijkt mij weinig ter zake. De journalistieke verslaglegging was zo zorgvuldig dat men er zonder veel moeite een herkenbare en hanteerbare historia morbi door verkreeg, een ziektegeschiedenis die alleszins de moeite van bespreking waard was. Daarbij had ik weinig behoefte aan speculatieve overwegingen zoals die van collega KRAUS, aangaande „de uitdrukkelijke wens van de patiënt” of „het systeem . . . eiste verlenging van het sterven om voorbereiding voor opvolging en uitvaart . . . te treffen”. Over deze zaken was en is mij volstrekt niets bekend. Uit de gepubliceerde gegevens over de casus kon men mijns inziens niet anders concluderen dan dat de medische c.q. chirurgische behandeling over het doel heenschoot toen men niet het moment herkende waarop de geavanceerde techniek bij deze oude patiënt ging leiden tot geprotraheerd sterven. Het gaat hier om een actueel medisch probleem dat voor veel artsen nog betrekkelijk nieuw is, maar dat zij toch zullen moeten leren beheersen. Daarbij komt het niet aan op het hanteren van „vuistregels”, maar op zorgvuldige overweging van de indicaties en contra-indicaties die bij iedere individuele patiënt aan de orde zijn.

Ik ben het met collega SCHULTE eens dat betweterij en kunstfout zwaar beladen woorden zijn. Ik heb ze met opzet gebruikt, want inderdaad zijn in deze problematiek de marges bijzonder smal.

Literatuur: KRAUS, H. R. (1976) *Ned. T. Geneesk.* 120, 446. — SCHULTE, J. E. (1976) *Ned. T. Geneesk.* 120, 446.

Amsterdam, maart 1976

G. DEN OTTER

BERICHTEN

Buitenland

AUSTRALIË

Thyreotoxose door jodium in voedsel. In 1964 vond in Noord-Tasmanië een significante stijging plaats van de incidentie van thyreotoxose, vooral in de leeftijdsgroep boven de veertig jaar. In 1966 ontstond een epidemie van thyreotoxose als gevolg van de toevoeging van jodium aan het brood, een methode toegepast ter bestrijding van krop. De frequentiestijging in 1964 moet het gevolg zijn geweest van het gebruik van jodofoor-desinfectantia in veehouderijen. Bij dit gebruik kan het niet anders of er komt jodium in de melk terecht. Ook in 1971 was er een (geringe) toename van thyreotoxose door vermeerderd gebruik van jodoforen. (In 1954 is in dit Tijdschrift een artikel van E. VAN LEEUWEN verschenen over een verhoogde incidentie in Nederland.) De incidentietoename in Tasmanië is in het *British Medical Journal* (14 febr. bl. 372) beschreven door STEWART en VIDOR. Hoewel de incidentie drie jaar lang het dubbele van de vroegere bedroeg, werd ze aanvankelijk

niet opgemerkt; jodoforen zijn zes jaar lang gebruikt aler men ging inzien dat ze de oorzaak waren van voedselbesmetting met jodium. STEWART en VIDOR wijzen op het probleem dat zich voordoet als enerzijds jodium moet worden toegediend ter preventie van krop, terwijl anderzijds ten gevolge van de ingestie van jodium thyreotoxose kan ontstaan.

DUITSLAND (B.R.)

Alcoholconsumptie. Ten aanzien van het gemiddelde alcoholgebruik per inwoner (kinderen inbegrepen) neemt West-Duitsland de derde plaats in op de wereldranglijst. Jaarlijks besteedt de bevolking 30,4 miljard DM aan alcoholica, dat is 490,60 DM per persoon. In het jaar 1973 werden ruim negen miljard liter bier, bijna anderhalf miljard liter wijn, bijna 493 miljoen liter brandewijn (van 38 pct) geconsumeerd, hetgeen neerkomt op 12,5 liter zuivere alcohol per persoon. Wat bier betreft, staat Duitsland op de eerste plaats van de ranglijst. Aan accijns op alcoholica ontving de staat in 1973 in totaal 4,774 miljard DM. Volgens voor-

zichtige schatting kost de rehabilitatie van alcoholici echter bijna het dubbele van dit bedrag. West-Duitsland telt ongeveer 600.000 alcoholici, onder wie 100.000 vrouwen, en op zijn minst 50.000 jeugdigen. Alcohol in het verkeer veroorzaakte in genoemd jaar 3.540 sterfgevallen en 80.000 letsels. Meer dan de helft van misdadige agressieve handelingen vonden plaats na alcoholgebruik. (*Münch. med. Wschr.*, 21 nov. 1975, Akt. Med. bl. 243.)

ETHIOPIË

Opsporing van de laatste pokkenhaarden. Afgezien van twee geïmporteerde pokkengevallen in Somalië in januari, en twee in februari, zijn in de maanden november t.m. 20 februari alleen nog in Ethiopië pokkengevallen geconstateerd. Bij de opsporing ondervindt men tegenslagen door de moeilijke terreinsituatie; in het bijzonder geldt dit voor de kloof van de Blauwe Nijl. Er wordt ijverig gespeurd en gevaccineerd door een groep van ruim 400 Ehtiopische vaccinateurs. In de provincie Hararghe doen zich ook moeilijkheden voor omdat de bevolking daar nog steeds variolatie (!) toepast. Maar het blijkt wel dat zij de vaccinatie accepteert en zelfs boven variolatie prefereert. In het *Weekly Epidemiological Record* van 20 februari wordt gemeld dat er in Ethiopië in totaal nog 48 besmette dorpen zijn.

GROOT-BRITTANNIË

Veiligheid in de microbiologie. „In much human endeavour, yesterday's heroism is today's fullhardiness and tomorrow's criminal negligence.” Aldus de aanhef van een editorial in het *Lancet* (21 febr. bl. 404.) In het verleden zijn sommige onderzoekers vereeuwigd doordat men hun naam heeft gekoppeld aan het door hen onderzochte micro-organisme, dat tenslotte hun dood heeft veroorzaakt. Thans is er een uitgebreide literatuur over de te nemen veiligheidsmaatregelen in laboratoria. En in de toekomst kan men op grond van de Health and Safety at Work etc. Act 1974 ernstige gevolgen verwachten voor degene die verantwoordelijk moet worden gesteld voor een ongeluk in een laboratorium. Het door CHADWICK in 1842 uitgebrachte gezondheidsrapport was de aanzet tot een geweldige verbetering in de publieke gezondheidssfeer toen het tot gevolg had dat men drinkwater gescheiden ging houden van afvalwater. Een maatstaf van CHADWICK voor de betrouwbaarheid van water was de geur die het verspreidde. Goed water stinkt niet. Volgens genoemd editorial is de praktijk van controle op besmetting in de maatschappij in vele opzichten nog niet verder dan dit stadium van beoordeling gekomen.

VERENIGDE STATEN

Boostervaccinatie na immunisatie met levend mazelen-vaccin. Zoals in een editorial van het *Journal of the American medical Association* (5 jan. bl. 31) wordt uiteengezet, laten vaccinaties met de verschillende beschikbare levende virusvaccins een verschillende immuniteit na. Bij (subcutane) inoculatie met gele-koortsvaccin ontstaat een levenslange immuniteit, met op peil blijvende antistoftiter, zodat revaccinatie niet nodig is. Na (intradermale) inoculatie met vacciniavirus ontstaat immuniteit tegen variola, die echter langzamerhand afneemt, zodat voor de instandhouding van voldoende immuniteit wél revaccinatie vereist is. Na (orale) vaccinatie met poliovirus blijft levenslange immuniteit bestaan.

Ten aanzien van de vaccinatie tegen mazelen, rubella en de bof heeft men nog onvoldoende ervaring omtrent de

duurzaamheid van de verkregen immuniteit. In bovengenoemd tijdschriftnummer (bl. 31) publiceren BASS en medewerkers de resultaten van een onderzoek omtrent de immuniteit die door vaccinatie met levend mazelenvaccin wordt verkregen. Het onderzoek werd in augustus-september 1975 verricht bij 396 kinderen (3-18 jaar) uit militaire gezinnen op het eiland Oahu (Z.O. Azië). Al deze kinderen waren eerder tegen mazelen gevaccineerd. De onderzoekers bepaalden de antistoftiter bij deze kinderen, waarna allen, onverschillig hoe lang geleden zij de (eerste) mazelenvaccinatie hadden ondergaan, opnieuw werden gevaccineerd. Drie weken nadien werd opnieuw hun bloed onderzocht. Ook twaalf volwassenen die niet waren gevaccineerd, maar vroeger (meer dan twintig jaar geleden) mazelen hadden doormaakt, werden in het onderzoek betrokken. Van de 396 kinderen kwamen 356 na drie weken voor heronderzoek terug; met de twaalf volwassenen omvatte het heronderzoek dus 368 personen. In het kort luiden de resultaten van het onderzoek, dat bij de meeste kinderen na hun eerste vaccinatie antistof aantoonbaar was, maar bij 39 pct was de titer verlaagd. Op de revaccinatie volgde een aanmerkelijke stijging van deze titer, hetgeen in overeenstemming was met vroegere waarnemingen.

De onderzoekers concluderen uit hun resultaten dat het wellicht aangewezen is, een aantal jaren na de eerste vaccinatie een boostervaccinatie toe te dienen. De editoriaal-schrijver LINNEMANN Jr. betwijfelt dit. Er is nog niet gebleken dat kinderen met een lage titer meer ontvankelijk waren voor een (klinisch waarneembare) infectie met mazelen. Wel zijn er gevallen van mazelen bekend bij kinderen die tevoren een vaccinatie hadden ondergaan, maar bij geen van deze kinderen is ná de vaccinatie, of vóór de klinisch verlopende infectie, aanwezigheid van antistof aangetoond. Andere „mislukkingen” van de vaccinatie betroffen kinderen onder het jaar, bij wie de ontwikkeling van antistof misschien gestoord was door nog aanwezige, van de moeder afkomstige antistof. Ook zijn er mislukkingen voorgekomen als het toegediende vaccin ondeugdelijk was bewaard en dienvolgende onwerkzaam was geworden. Men moet niet besluiten tot een maatregel zoals revaccinatie indien de noodzaak er van niet is aangetoond, en zeker niet, indien daaraan ook maar enig risico verbonden is.

M. M. HILFMAN

Binnenland

De Snoo-van 't Hoogerhuijs-prijs toegekend aan Dr. W. J. Honnebier en Dr. D. F. Swaab. — Om de twee of drie jaar stelt de „De Snoo-van 't Hoogerhuijs Stichting” een prijs beschikbaar als waardering voor een belangrijk onderzoek op het gebied van een met de voortplanting in het algemeen in verband staande wetenschap. Deze onderscheiding is op 28 februari jl. voor de elfde maal uitgereikt, tijdens een wetenschappelijke vergadering van de Nederlandse Vereniging voor Obstetrie en Gynaecologie te Utrecht. De prijs is toegekend aan Dr. W. J. HONNEBIER, vrouwenarts, verbonden aan de Kliniek voor Verloskunde en Gynaecologie van de Universiteit van Amsterdam, en Dr. D. F. SWAAB, arts, hoofd van de afdeling Histochemie en Cytochemie van het Nederlands Centraal Instituut voor Hersenonderzoek te Amsterdam, gezamenlijk. Zij ontvingen de onderscheiding voor hun beider belangwekkende onderzoekingen over de rol